

Gäldenärsbrott och gäldenärsbrottslingar

Av bitr. stadsfiskal KLAS LITHNER.

Artikeln utgör en sammanfattning av en kriminologisk studie över ett begränsat material rörande en viss kategori förmögenhetsbrottslingar. Materialet är hämtat dels från domstolarna, dels från andra källor. Undersökningen, som utfördes under vintern 1955—56, avsåg från början att omfatta de personer som vid Göteborgs rådhusrätt under åren 1943—1954 sakerförklarats för brott mot strafflagens 23 kap. Då detta material visade sig vara alltför litet, har det vidare kompletterats med ett antal personer, som under åren 1943—1955 sakerförklarats vid övriga domstolar i Göteborgs och Bohus län för sådant brott på talan av landsfogden i länet. Brott mot nämnda kapitel tillhöra nämligen de s. k. landsfogdebrotten, d. v. s. de brott där åtalet enligt Kungl. instruktionen den 24 april 1936¹⁾ för landsfogdarna skall utföras av sådan åklagare. Då min undersökning endast omfattat de i landsfogdens arkiv befintliga akterna, har den ej kunnat nå de fall, där förordnande jämlikt 4 § nämnda instruktion utfärdats av landsfogden för honom underställd distriktsåklagare att handlägga målet.

Anledningen att en sammanfattning av det ursprungliga materialet gjorts är dels det ringa antalet fall som ingå och dels det stora antalet tabeller vari olika faktorer av mindre betydelse behandlats.

Materialet har erhållits genom en genomgång av samtliga protokoll och akter rörande gäldenärsbrott i Göteborgs rådhusrätt och Askims häradsrätt för nämnda år jämte de ovannämnda hos landsfogden i Göteborgs och Bohus län befintliga akterna. Undersökning rörande tidigare domar och återfall i brott har gjorts på kriminalpolisens i Göteborg register. Hos skyddskonsulenten i Göteborgs och Bohus län har undersökning gjorts rörande de personer ur gruppen, som erhållit villkorlig dom med övervakning under tillsyn av övervakningsdomstol i samma län. Slutligen ha kompletterande upplysningar på vissa punkter insamlats från kriminalpolisens kansli, åklagarmyndighetens register och konkursdomarens handlingar, allt i Göteborg.

Anledningen att min undersökning börjar med året 1943 är den från och med nämnda år ikraftträdde reformen av de kapitel i strafflagen som behandla förmögenhetsbrotten och däribland 23 kap. På grund av den genomgripande förändring nämnda kapitel underkastades, blir materialet ur juridisk synpunkt ej enhetligt om även tidigare år medtagas.

¹⁾ Svensk Författningssamling 1936:154.

Visserligen innefattar min undersökning ett allt för litet antal fall för att kunna godtagas ur statistisk synpunkt såsom utgångspunkt för hållbara slutsatser, men även smärre undersökningar av speciella brottstyper och brottslingskategorier torde ha ett visst intresse ur kriminologisk synpunkt. Stöd för denna synpunkt kan vinnas i det mest aktuella svenska verket på området.²⁾

Någon tidigare svensk eller utländsk undersökning av denna brottslingsgrupp har jag trots ingående efterforskningar ej lyckats anträffa. Galdenärsbrotten däremot behandlas på flera håll i utländsk litteratur.³⁾

Materialet utgöres av 58 personer, vilka sakerförklarats i samband med 52 olika konkurser. 52 äro män och 6 kvinnor. Jag har själv i egenskap av undersökningsledare eller åklagare tagit befattning med 13 av fallen, samtliga inom Göteborgs stad.

Vid undersökningen av personliga och sociala data hos materialet ha jämförelser såvitt möjligt gjorts med dels hela rikets galdenärsbrottslingar (d. v. s. de under åren 1943—48 /i vissa fall även 1943—53/ för brott mot 23 kap. dömda personer, varom uppgift lämnats till straffregistret) och dels samtliga straffregisterbrottslingar år 1948.

I fråga om den första i denna grupp undersökta faktorn, äktenskaplig börd, visar det sig att undersökningsmaterialet och galdenärsbrottslingarna uppvisa betydligt mindre antal utom äktenskap födda än straffregisterbrottslingarna.

I fråga om härkomsten ur socialgrupp visar det sig att undersökningsmaterialet och galdenärsbrottslingarna jämfört med straffregisterbrottslingarna och rikets befolkning i gemen uppvisa betydligt lägre andel härstammande från resp. tillhörande socialgrupp III.

Även i fråga om skolutbildning uppvisa undersökningsmaterialet och galdenärsbrottslingarna en betydligt större andel än straffregisterbrottslingarna med högre skolutbildning än folkskola.

I fråga om yrkeserfarenhet har det inom undersökningsmaterialet visat sig möjligt att i 25 fall utröna antalet år i yrket före starten av, övertagandet av eller anställningen i ansvarig ställning i den sedermera i konkurs försatta rörelsen. Tiden varierar mellan 1 och 35 år och är i genomsnitt 12 år 2 månader. Därav framgår, att beträffande de personer, där denna faktor kunnat

²⁾ jfr *Agge* m. fl., *Kriminologi* (1955) s. 57, 60 och 61 samt SOU 1949: 52 (Om inrättande av ett rättsvetenskapligt forskningsråd) s. 11 och 20.

³⁾ jfr *Altmann*, *Die Krida und die ähnlichen Delikte* (Wien 1915), *Branham-Kutash*, *Encyclopaedia of criminology*, artikeln „Changing concepts of criminality“, *Mommsen*, *Moderne Wirtschaftsdelikte* (Lübeck 1954), *Bertling*, *Wirtschaftskriminalität* (Bundeskriminalamt, Wiesbaden 1956) och *Hoover*, *Bankruptcy Frauds* i *Journal of Criminal Law and Criminology* XXIII (1932—33) s. 1073—80.

utrönas, tiden i yrket eller branschen i allmänhet varit så lång, i vissa fall påfallande lång, att de kunna antagas ha haft fullt tillräcklig erfarenhet för att driva sin rörelse på ett tillfredsställande sätt. Endast ett fåtal synas ha arbetat så kort tid i resp. bransch, att deras företag enbart av denna anledning kan antagas ha varit dödsdömt redan från början.

I fråga om föregående kriminalitet ha 11 av undersökningspersonerna tidigare ådömts frihetsstraff, därav dock endast 5 för brott, som tyda på allvarligare kriminalitet. 41 personer äro tidigare ej ådömda frihetsstraff och i 6 fall är förhållandet okänt. Endast 2 personer ha gjort sig skyldiga till egentligt recidiv, båda efter mer än 20 års förlopp. Även på denna punkt uppvisa undersökningsmaterialet och gäldenärsbrottslingarna en bättre bild än straffregisterbrottslingarna.

Föregående bötesdomar ha förekommit i 15 fall. 32 personer äro ej tidigare ådömda böter och i 11 fall är förhållandet okänt.

I 9 fall har genom de tilltalades egna berättelser eller personundersökningarnas innehåll framkommit, att spritmissbruk förekommit före eller i samband med brottet, men denna siffra är troligen för liten. Material för bedömning av undersökningsmaterialet ur psykiatrisk synpunkt saknas tyvärr nästan helt, då endast en person varit föremål för sinnesundersökning och en annan för s. k. liten läkarundersökning.

Nästa avsnitt innehåller en undersökning av de allmänna drag som bidra till att giva gäldenärsbrottet dess speciella karaktär. Sådana drag äro konkursernas antal, gäldenärsbrottens frekvens och art, uppgifter om konkursgäldenärens ställning i den rörelse, som försatts i konkurs, rörelsernas belägenhet, fördelningen på olika branscher samt gärningsmännens ålder vid brottens begående och andra tidpunkter av betydelse. Jag har vidare så långt det varit möjligt sökt klarlägga, vari det oftast förekommande brottet, bokföringsbrott, består, gäldenärsbrottslingarnas kunskaper på detta område, anledningen till att förundersökning inletts och den misstänktes hållning under förundersökningen.

Då gäldenärsbrotten till mycket stor del sammanhånga med konkurserna, redogöres först för dessas antal i hela riket och i Göteborg. (Tabell 1).

Härav framgår, att antalet konkurser ökade starkt fr. o. m. 1948. Anledningen till ökningen är ej känd. En motsvarande ökning av antalet domar i hela riket för gäldenärsbrott (även i straffregistret ej upptagna) framgår av tabell 2.

För att undersöka om tendensen hos antalet personer, dömda för gäldenärsbrott, överensstämmer med utvecklingen av konkursernas antal, ha även dessa jämförts inbördes. Då emellertid, som kommer att framgå i det följande, i undersökningsmaterialets fall i genomsnitt förflutit 1 år 10 månader från konkursen till domen, ha antalet för gäldenärsbrott dömda personer jämförts med antalet konkurser två år tidigare.

Tabell 1. Antalet konkurser under åren 1943—56 i hela riket resp. Göteborgs stad.

År	Hela riket	Göteborg
1943	752	54
1944	749	63
1945	778	64
1946	740	63
1947	770	64
1948	1030	74
1949	1057	90
1950	1152	88
1951	1107	82
1952	1152	102
1953	1229	84
1954	1176	91
1955	1517	86
1956	1696	106

Tabell 2. Antalet personer dömda för brott mot 23 kap. SL under åren 1943—53 i hela riket, de dömdas andel i den straffmyndiga befolkningen och utvecklingen beträffande strafflagsbrott (utom bagatellbrott) och straffregisterbrott.

År	Antalet personer dömda för gäldenärsbrott	Antalet dömda per 100,000 av den straffmyndiga medelfolkmängden för gäldenärsbrott	Antalet dömda per 100,000 av den straffmyndiga medelfolkmängden	
			för strafflagsbrott ^{4) 5)}	för straffregisterbrott ⁵⁾
1943	24	0,5	415,1	232,2
1944	42	0,9	396,7	213,6
1945	44	1,2	384,3	194,2
1946	57	1,3	349,5	188,5
1947	83	2,2	342,1	181,7
1948	89	2,0	275,2	161,3
1949	111	2,1	330,5	178,9
1950	125	2,3	365,0	193,1
1951	133	2,5	401,0	233,0
1952	158	2,9	422,9	247,9
1953	138	2,5	408,9	246,0

⁴⁾ utom fylleri, förargelse och krigsmannabrott.

⁵⁾ enligt *Groth-Strahl* i SOU 1956:55 (Skyddslog) avd. II s. 11 och 15.

Tabell 3. Antalet för gäldenärsbrott dömda personer jämförda med antalet konkurser.

År	Antal konkurser	Antal för gäldenärsbrott dömda personer	År	Antal dömda i % av antalet konkurser
1941	1320	24	1943	1,8
1942	910	42	1944	4,6
1943	752	44	1945	5,9
1944	749	57	1946	7,6
1945	778	83	1947	10,7
1946	740	89	1948	12,0
1947	770	111	1949	14,4
1948	1030	125	1950	12,1
1949	1057	133	1951	12,6
1950	1152	158	1952	13,7
1951	1107	138	1953	12,5

Jämförelsen utvisar sålunda en kraftig stegring av siffrorna i sista kolumnen.

En redogörelse för samtliga domar i undersökningsmaterialet följer därefter.

Tabell 4. Brottsens art.

Brott	Antal
Oredlighet	1
” , vårdslöshet, mannamån och bagatellbrott	1
” , ” och bokföringsbrott	1
Medhjälp till oredlighet	1
Grov oredlighet	1
” ” och bokföringsbrott	1
Vårdslöshet	2
” , ” , grovt bedrägeri och grov förskingring	1
” och bokföringsbrott	7
” , ” och bagatellbrott	1
Vårdslöshet, bokföringsbrott och olovligt förfogande	1
Vårdslöshet, bokföringsbrott och bedrägeri	1
Mannamån och bokföringsbrott	4
Bokföringsbrott	13
” och bagatellbrott	6
” ” grov förskingring	2
” ” stöld	1
Ringa bokföringsbrott	11
” ” och bagatellbrott	2
Summa	58

Beteckningen bagatellbrott i tabell 4 är en uppsamlingsrubrik för sådana förseelser som vanligen bestraffas endast med böter. Bland dessa dominerar brott mot 80 § uppbördsförordningen den 5 juni 1953⁶⁾, bestående däri att arbetsgivare underlåter att göra skatteavdrag å de anställdas löner eller — vilket är det vanligaste — underlåter att till skattemyndighet insända de avdragna skattemedlen och i stället förbrukar dem i rörelsen.

Vad angår domarna i hela riket åren 1943—53 för brott mot de olika paragraferna i 23 kap. framgår av en sammanställning över dessa, att procentuella antalet domar för brott mot 1, 2, 3, 4 och 5 §§ utgöra resp. 4, 4, 20, 9 och 63 %. De verkligt kvalificerade brotten oredlighet, grov oredlighet och mannamån mot borgenärer spela sålunda synnerligen liten roll och bokföringsbrottet dominerar kraftigt med vårdslöshet mot borgenärer som det andra brottet i ordningen.

Emellertid torde det i praktiken ofta föreligga misstankar om vårdslöshet mot borgenärer och bokföringsbrott, där förundersökningen på grund av dels svårigheten att åstadkomma full bevisning om det förra brottet och dels den ringa skillnaden i det sannolika straffet endast inriktas på det senare brottet, där bevisning vanligen är ganska lätt att åstadkomma.

I fråga om påföljderna visar en jämförelse att fängelse (närmare bestämt de korta fängelsestraffen) dominerar bland undersökningsmaterialet och gäldenärsbrottslingarna över straffarbete jämfört med straffregisterbrottslingarna.

Användning av kvalificerad villkorlig dom har varit synnerligen ovanlig bland gäldenärsbrottslingarna. Användningen av villkorlig dom för denna kategori har ökat kraftigt från 1943 till 1947, vilket ej överensstämmer med en tidigare i doktrinen uttalad åsikt att villkorlig dom av hänsyn till den allmänna laglydnaden ej borde ifrågakomma vid gäldenärsbrott.⁷⁾

I fråga om gäldenärsbrottens frekvens kan det med hänsyn till konkurslagens bestämmelser om skyldighet för konkursdomaren att underrätta allmän åklagare, då konkursförvaltaren i sin förvaltarberättelse uttalat misstanke om att gäldenären gjort sig skyldig till brottsligt förhållande mot sina borgenärer, antagas att mörkertalet är ganska litet. Detta utesluter givetvis icke att även grova gäldenärsbrott kunna förekomma i samband med konkurser, där ingen misstanke eller kanske endast misstanke om bokföringsbrott föreligger. Av 1019 konkurser i Göteborg under åren 1942—54 ha sammanlagt 99 eller 10 % (dock i ständigt stigande antal) varit „misstänkta“. 92 av dessa ha kunnat identifieras och härav ha 24 eller 26 % hittills lett till fällande dom.

Bland de i undersökningsmaterialet ingående 52 konkurserna

⁶⁾ Svensk Författningssamling 1953:272.

⁷⁾ jfr *Strahl-Lindberg*, Villkorlig dom och villkorlig frigivning (1944) s. 51.

ha i förvaltarberättelsen uttalade misstankar i 42 fall varit anledningen till att förundersökning inletts.

I fråga om åldersfördelningen har för undersökningsmaterialet undersökts bl. a. åldern vid tiden för början av brottets begående. Denna har varit i genomsnitt 34 år. God överensstämmelse föreligger med gäldenärsbrottslingarna och båda skilja sig avsevärt från straffregisterbrottslingarna, i det att de båda förra grupperna av naturliga skäl nästan helt sakna motsvarighet till ungdomsbrottslingarna.

I 36 av undersökningsmaterialets 58 fall ha brotten börjat begås omedelbart från rörelsens start. Dessa ha samtliga varit bokföringsbrott. Det brottsliga beteendet har sedan pågått upp till 5 år, i genomsnitt 2 år 5 månader.

I fråga om verkställd personundersökning har dessas innehåll enligt min subjektiva, men på ett stort jämförelsematerial grundade uppfattning i övervägande antalet fall varit medelmåttigt, gott eller mycket gott.

Tiden från konkursen till domen har varierat mellan 6 månader och 4—5 år. Genomsnittet har varit 1 år 10 månader.⁸⁾ Påföljderna ha varit dagsböter i 13 fall, fängelse i 37 fall, straffarbete i 5 fall, sakerförklaring i 2 fall och straffriförklaring i 1 fall.

Antalet dagsböter har i genomsnitt varit 58.

Genomsnittliga längden av fängelsestraffen blir för undersökningsmaterialet 2 månader 22 dagar och för gäldenärsbrottslingarna 2 månader 24 dagar.

Tendensen i undersökningsmaterialet har gått mot nästan genomgående användning av villkorlig dom och tydlig övergång från sådan dom med övervakning till utan övervakning.

Då bokföringsbrottet är det till antalet dominerande i undersökningsmaterialet, har jag sökt utröna vederbörande rörelseidkares kunskaper i bokföring. Det har därvid visat sig att av 52 för bokföringsbrott dömda personer ha 12 haft ringa och 23 inga kunskaper i bokföring.

Jag har vidare undersökt vari de olika bokföringsbrotten bestått, men denna specifikation medtages av utrymmesskäl ej.

Av de rörelser, som de 52 konkurserna avse, ha 32 drivits i Göteborg och 10 i andra städer i Göteborgs och Bohus län. Det ligger i öppen dag att detta slag av brottslighet måste ha en utpräglad förläggning till städer och andra tätorter.

De i undersökningsmaterialet ingående konkursgäldenärernas rörelser ha uppdelats på olika branscher. På grund av de små siffrorna är det vanskligt att göra några jämförelser mellan olika branschers förekomst i undersökningsmaterialet, men det förtjänar dock att nämnas, att de båda talrikast förekommande grupperna, nämligen radiohandlare och byggmästare, represen-

⁸⁾ jfr för nyare siffror *Groth*, Processtiden i brottsmål (otryckt undersökning 1956).

teras av fem personer vardera. Förklaringen härtill torde vara speciella förhållanden inom dessa båda branscher.

Vidare har undersökts de dömdas ställning i den rörelse konkursen avser (övervägande egna företagare), och rörelsernas längd före konkursen. Sistnämnda tabell visar stor spridning med ett genomsnitt av 3 år 5 månader och ett förhållandevis litet antal rörelser av kort bestånd.

Ytterligare har anledningen till obeståndet, varom ju förvaltaren har att uttala sig i förvaltarberättelsen, undersökts i de 44 konkurser, där denna varit känd eller klart angiven. Även här förekommer ett subjektivt inslag, nämligen min värdering av de anledningar förvaltaren resp. gäldenären själv angivit. De vanligast förekommande orsakerna ha varit brist på rörelsekapital och oväntade förluster.

I fråga om utvecklingen efter konkursen ha återfallen i sådan brottslighet som medfört ådömande av frihetsstraff visat sig vara betydligt färre för undersökningsmaterialets del än för straffregisterbrottslingar i gemen.

Slutligen har jag även sökt utröna yrkeskontinuiteten efter konkursen för de i undersökningsmaterialet ingående personerna. Det har därvid visat sig att övervägande antalet kända fall stannat i samma bransch som antingen egna företagare eller anställda.

Sammanfattning.

Undersökningen får anses utvisa, att det i och för sig ringa undersökningsmaterialet på de punkter, där en jämförelse varit möjlig, väl överensstämmer med i den officiella statistiken befintliga uppgifter angående samtliga gäldenärsbrottslingar, och det torde därför få anses representativt för kategorin. Avsevärda skiljaktigheter ha vidare visat sig föreligga mellan å ena sidan dessa båda grupper, å andra sidan det i statistiken upptagna vanliga brottslingsklientelet. Beträffande de personliga och sociala egenskaper där närvaron av vissa faktorer traditionellt ansetts vara indicier på brottslighet eller i varje fall risk därför, synas gäldenärsbrottslingarna genomgående vara fördelaktigare ställda än brottslingarna i allmänhet. Undersökningen angående deras senare utveckling synes giva vid handen, att recidivriskerna är ringa, den allmänna samhällsanpassningen tillfredsställande och prognosen alltså god.

Källförteckning.

Sveriges officiella statistik: Domstolarnas och de exekutiva myndigheternas verksamhet 1943—52, Brottsligheten 1943—53, Riksdagsmannavalen åren 1945—48 och Folkräkningen den 31/12 1950. II. Urvalsundersökningen. Statistisk Årsbok för Göteborg 1944—55.

Aktmaterial m. m. hos Rådhusrätten, Konkursdomaren, Kriminalpolisen och Åklagarmyndigheten i Göteborg, Landsfogden i Göteborgs och Bohus län samt Askims domsaga.

Klas Lithner.